L'ARTESANIA DE LA PAUMA: HISTÒRIA D'UN PROCÉS

La història dels pobles seria molt rica si hi hagués algú que es preocupés de narrar els fets que succeeixen a cada moment. Quan cerques informació als manuals de geografia, història, etc. referent a la vida i costums dels nostres pobles, ens trobem sempre amb la desagradable sorpresa que les fonts són molt minses, per no dir nul·les. El problema no és que no hagi passat res, és que simplement ningú no s'ha preocupat d'anotar-ho. Som massa materialistes i no ens preocupem de les coses senzilles i humils de la vida quotidiana. És per aquest motiu que l'anàlisi històrica de l'artesania de la pauma a Rasquera és molt feble, atesa la migrada documentació existent sobre el tema.

Molt poques són les notes que ens faciliten un testimoniatge fidel d'aquest humil treball artesanal que ha marcat durant moltes centúries el tarannà de la dona rasquerana. Malgrat tot, ens trobem sense cap mena de dubte davant d'una de les indústries, paral·leles amb la del fang, més antigues que l'home creà. Les troballes arqueològiques a les coves de Qunran, vora el Mar Mort (Palestina), d'una senalla de pauma datada en uns 3.000 anys a. de C. no fan sinó asseverar-ho.

En el segle VII Sant Joan Damascè, rei i monjo després, anava pel bosc a recollir espart, palma, jonc, sàlic, vímet i d'altres tiges vegetals semblants per teixir-les i fer-ne sàrries, panerets, arnes d'abelles, cabassos i d'altres per l'estil que després repartia entre la gent i quan no trobava qui els volgués els cremava, mai no els venia. El veneraven els sargaires, cistellers, cabassers i altres oficis per l'estil (Joan Amades. *Costumari català*).

En les Ordinacions de 1573 de la Vila de Rasquera, treball d'en Miquel S. Jassans, en el Cap. CI, pàg. 29, diu: «Item hordenàrem los jurats y pròmens de dita vila de Rasquera, que qualsevol que farà llenya ho fusta y palmes en dit terme, que sia foraster, pague set lliures

de pena, dich VII ll.... Lo ters a la R[evere]nt Sen[y]oria y lo ters a l'acusador i l'altre ters a Sant Joan». Nota que ve a demostrar la importància de les paumes en aquella època.

La plaça de Sant Antoni de la Selva del Camp, s'anomenà a partir del 22 d'octubre de 1559, per acord del seu Consell Municipal, plaça de la Palma, atesa la importància que els atuells de pauma havien assolit en aquella població del Baix Camp.

A. Duran i Sanpere ens comenta en un dels seus múltiples treballs com en el segle XVI, a les fires de Cervera, les sàrries i cabassos devien venir de les vores de l'Ebre, fet que remarca molt més l'esplendor de la indústria de la pauma a les nostres terres.

El medi natural

El margalló, bargalló, pauma, palmera d'escombres, etc. (Chamaerops humilis), pertany a la família de les palmes.

Viu a la terra baixa, al país de la màquia litoral, en sòls secs i calcaris, en muntanyes de poca elevació properes al mar, des del massís de Garraf fins als confins del Baix Segura, al País Valencià, i també a les illes Balears; té una localitat extrema i isolada al nord-est del Principat, al Puig Palmer, sobre Torruella de Montgrí. A Cardó el trobem disseminat per tota la seva solana, encara que més abundant en les parts baixes. Els indrets més alts són els següents: La Barca, a 760 m; Coll de la Carrasca dolça, 750 m; al peu del Coll del Murter, a 760 m.; la Font del Teix, 770 m.

La seva àrea geogràfica peninsular segueix el litoral fins prop de la desembocadura del Tajo.

És un arbret de 2 a 3 m metres d'alçària, però a causa de les males condicions en què habitualment es troba no puja més d'un metre. Floreix de març a juny i fructifica per l'octubre. És l'única palmera autòctona europea; totes les altres palmeres del nostre territori han estat introduïdes per l'home.

Fulles grans, de limbe arrodonit en forma de ventall, d'un verd net a ambdues cares, amb 12-15 segments rígids, de més de 20 cms. de llargada, convergents en un pecíol amb espines rectes i fortes. Les flors masculines separades de les femenines en peus diferents (dioic). Fruit en drupa, el dàtil, conegut també amb el nom de pa de guineu, comestible però insuls i no gens apreciat.

En l'actualitat és una planta protegida, car perilla de desaparèixer a causa de l'acció destructora de l'home.

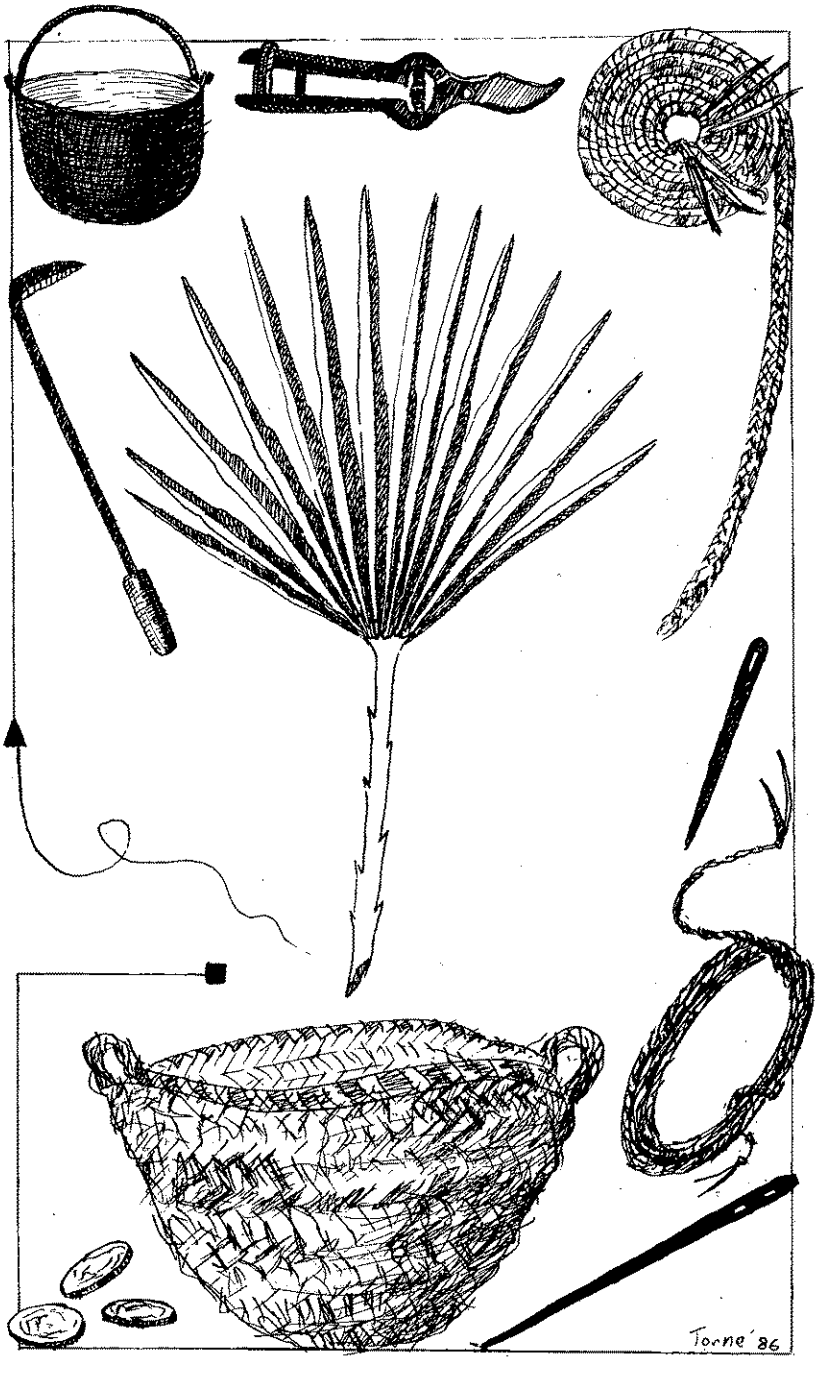
Recol·lecció

Era molt freqüent veure la família rasquerana allunyar-se vuit o deu dies als mesos de juliol i agost, sobretot el primer, del seu lloc habitual de residència, amb el carro carregat de queviures, a la recerca de les apreciades paumes i mollassos. La sortida es realitzava normalment durant la nit per ser a l'albada al lloc escollit. Els indrets escollits eren propers a la mar: Racons, Naques, Les Collades (compraven les paumes dels seus barrancs), Bassa d'en Terçar, Mas de l'Aleix, al terme del Perelló. Ponts, Sant Jordi, Ca la Motxa, a l'Ametlla. Reudó, Tivenys, Fullola i els seus voltants a Tortosa. El Tossal, Roques Blanques, Portelles de Cosp, Les Moles, La Caparrella i altres, al terme de Rasquera.

El treball era feixuc. Aprofitaven la frescor de les primeres hores del matí i les darreres del vespre per a collir les paumes, les quals eren tallades amb un falçó (una mena de falç allargassada) i en formaven manolls que deixaven vora de la paumera per després arreplegar-los i formar un munt més gros, anomenat gavella. De cada quatre gavelles formaven un feix. Quan havien arreplegat la quarantena de feixos, el carro ple, donaven per acabades unes jornades plenes de fatiga i sobretot de soledat. La recol·lecció havia finalitzat! Ja de retorn, en el poble, al vespre, mai a ple sol, les paumes eren escampades per les eres i roquerols ben assolellats a fi i efecte que s'anessin blanquejant, condició elemental per poder-les cotitzar (si no són blanques el seu preu és molt més baix). S'havia de tenir força cura d'anar-les tombant amb una falç per aconseguir d'aqueixa manera un millor blanqueig. També es procurava que no les mullés l'aigua de la pluja; si això succeïa, eren arreplegades ràpidament, car es tornaven roges. Passats uns quinze dies, es plegaven; i gairebé sempre es realitzava pels voltants de la festa major, St. Domènec.

Fases de confecció

La pauma, una vegada blanca per l'acció directa del sol, es troba resseca a conseqüència de la pèrdua de l'aigua que emmagatzemava. Per aconseguir la suavitat necessària per poder ser manufacturada, els brins han d'ésser sotmesos al procés anomenat «l'escaldat», que consisteix a posar els manolls dins del calderó quan l'aigua bull; després d'una breu estona, es trauen i s'emboliquen amb un sac de roba mullat durant un dia. Una vegada els brins són estovats (reblanits), els coells (pecíols del bargalló) es tallen; d'això en diem «escoar».

Torne' 86

El tercer pas és l'«esporguimar», separar els brins més esquifits, els exteriors, els quals són aprofitats per confeccionar les cordes. Finalment, arribem a l'últim procés, l'«esbrinar»: separar els brins de la pauma un per un i es formaran els garbons (diversos manolls), deixant-los d'aquesta manera preparats per poder confeccionar la llata.

Amb la llata comença la confecció de les peces de pauma. Es creuen per la seva meitat cinc brins, tres a una banda i dos a l'altra. Els brins són entrelligats i es formen les camades, posteriorment, s'augmenten en quatre brins més, i es forma així un total de nou brins, amb els quals es confeccionarà la llata. Les llates s'amiden per braces, no amb metres, i d'acord amb llur mida es confeccionaran els diferents tipus de cabassos. Abans de cosir el cabàs, les llates són penjades en llocs assolellats (balcons, golfes, etc.) per aconseguir un millor blanqueig.

Però on realment es demostra l'habilitat i tècnica de la dona rasquerana és en el moment de cosir el cabàs, ja que la llata s'ha de cosir descrivint una perfecta circumferència, per adquirir finalment l'esvelta figura geomètrica: la troncocònica; si no és així, el cabàs no estarà ben acabat.

Quan el cabàs va arribant a la seva fi, s'ha de «vorerar», és a dir, reforçar la darrera via amb una mena de corda que és plena d'esporguims, els quals són envoltats per uns brins; aqueixos són tenyits de colors vermell o verd. D'aquesta manera el cabàs tindrà més durada. Una vegada s'ha acabat, s'ha d'«ansar»: posar les anses, que són fetes de corda, la qual ha estat confeccionada per esporguims folrats amb brins. La corda és una de les poques peces en què intervé la mà de l'home. És la dona la qui té l'exclusivitat de les peces de pauma.

El poliment final de la peça s'anomena l'«espitxonar»: constitueix a tallar amb estisores o ganivet els brins que sobresurten. Amb aquest procés el cabàs ja queda definitivament enllestit per a la seva venda o utilitat en les feines del camp.

Passat, present i futur de l'artesania paumerola

En el passat, gairebé en totes les famílies rasqueranes, un o més dels seus membres es dedicaven, a més de les feines agrícoles, a la confecció de cabassos i altres estris paumerols, que conjuntament amb la recol·lecció de carbó, reïna, escarrotxa, complementaven la migrada economia d'aquell temps.

La imperiosa necessitat de subsistir d'aquella època, motivada per

Torné 86

La pobresa i misèria existent, fou desgraciadament la causa fonamental de l'esplendorosa etapa de la pauma, si és que així se la pot anomenar.

La carència de certs productes agrícoles motivà la necessitat de cercar l'intercanvi de les eines de pauma amb els productes alimentaris de primer ordre. Aquest tipus d'intercanvi anomenat «La barata», era molt practicat per la família rasquerana. Es realitzaven llargues sortides amb els carros carregats de gom a gom: cabassos, graneres, callitores, etc. Els indrets eren variadíssims, la Ribera, Baix Aragó, Terra Alta, Priorat, Baix Camp, Baix Ebre. En els pobles del Delta oferien els seus cabassos a canvi d'arròs, cebes i algunes vegades, molt poques, diners; al Baix Aragó, fesols, patates, cigrons.

Els miravetans també empraven aquest tipus de comerç amb la terrissa, amb la salvetat que utilitzaven els cabassos per posar les seves peces, evitant així que es trenquessin; en molts casos també intercanviaven els cabassos. Avui la barata ja no es realitza.

Un altre tipus de comerç era el que s'efectuava a les botigues, avui encara vigent, on els cabassos eren venuts segons els preus estipulats ja sigui en diners o en l'intercanvi de queviures.

Es distribuïen per diferents indrets de la nostra geografia: Reus, Valls, Tortosa, Riudecanyes, etc., en altres llocs eren emprats per a la recol·lecció d'avellanes, ametlles, garrofes... A València, per arreplegar les taronges, utilitzaven la peça anomenada «tubo», més alta i cilíndrica que el cabàs.

En l'actualitat, la manufactura del cabàs és decadent. L'escassa remuneració que des de sempre ha sofert ha motivat que el producte sigui poc rendible. És un treball molt «abandonat» comenten les artesanes. N'hi ha que s'acontenten amb el que tenen i reciten aquelles dites: «Poc guanya el que fila, però menys el que mira» o aquella altra que diu: «Si el sembrador comptara, mai sembrara».

Un exemple prou significatiu de la nul·la rendibilitat econòmica són els preus actuals:

Un cabàs de 9 braces (mitja quartera): 800 ptes.
Un cabàs de 6 braces: de 300 a 500 ptes.

Si s'inverteixen aproximadament unes quatre hores per confeccionar un cabàs de 6 braces, en una hora «percebran» 100 ptes., sense comptar la recollida, assecat, etc. de la pauma. Veritablement, aquest treball és avui dia una «diversió», un passar l'estona més que

cap altra cosa. És molt lamentable, però és aquesta la pura realitat.

La fabricació del cabàs de goma ha agreujat molt més aquesta situació, intensificant més fortament la ja precària situació d'aquesta indústria.

Segons l'enquesta elaborada pel Grup Cultural Rasquerà, d'acord amb el cens electoral del 31 de març de 1983, sobre la població femenina, s'extreuen les següents conclusions:

1.- Hi ha un lleuger predomini de les dones que saben fer cabassos sobre les que no en saben, a conseqüència que el bloc més important de la població femenina el constitueixen les dones de 50 a 75 anys, les quals totes saben fer cabassos, ja que durant la seva joventut no tenien altre remei.
2.- A mesura que l'edat de les dones disminueix s'incrementa el nombre de dones que no en saben fer: 50-55 anys. Dels 25 als 50 anys hi ha un fort descens, motivat fonamentalment per l'alliberament de la dona, l'escassa remuneració del producte paumerol i la modernització del camp.
3.- La majoria de les dones que fan cabassos tenen un nivell d'estudis molt baix, al contrari de les dones que no en saben fer. Es pot relacionar la decadència paumerola amb l'increment del nivell cultural? Encara que aquests dos fenòmens vagin molt estretament lligats, la poca remuneració del producte fa que sigui la raó cabdal de la decadència de la indústria de la pauma.

Malgrat tot, és encara avui la mà de l'home l'eina més enginyosa, més precisa i delicada, com pot ésser la moderna programadora, la qual no pot funcionar sense la mà de l'home; i és que, després del cervell, que és el que pensa, raona, concep i programa, cap altra part del nostre cos no és tan perfecta i subtil com la mà.

Les mans cusen la trena
tot ho fan i tot ho toquen
sols amb els cinc dits que tenen

Sigui doncs, aquest treball un intent de recordar i explicar els seus trets més importants, a l'ensems que vol ésser un homenatge a aquelles artesanes que avui encara mantenen ben alta l'ensenya del seu ofici.

Tant de bo que aquest escrit serveixi per fer interessar la gent jove en aquest ofici, fins i tot només per conservar-lo, d'un petit racó, humil i hospitalari de la nostra benvolguda terra catalana.

Domingo Sabaté